

Polski historyk Aleksander Czołowski

Bohaterem naszego dzisiejszego artykułu będzie Aleksander Czołowski (1865–1944), wybitny polski historyk, antykwariusz archiwista, dyrektor Muzeum Historycznego miasta Lwowa i Muzeum Narodowego im. Jana III we Lwowie.

PETRO HAWRYŁSZYN

K. Badecki („Lwowskie zbiory naukowe i muzealne”. Lwów, 1932), podkreśla, że dzięki Aleksandrowi Czołowskiemu, „wybitnemu znawcy historii Lwowa, wielkiemu miłośnikowi zabytków, początkowo archiwariuszowi, a później dyrektorowi kilku miejskich muzeów powołanych do życia dzięki jego inicjatywie i pracy” ukierunkowało się gminne kolekcjonowanie.

W 1884 r. Czołowski ukończył gimnazjum w Stanisławowie, po czym podjął studia na Wydziale prawa Uniwersytetu Lwowskiego. Przeniósł się wkrótce na Wydział Filozoficzny uniwersytetu w Wiedniu. W 1890 r. ukończył studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego, uzyskując stopień doktora filozofii. Był uczniem prof. Liskego. Franciszek Ksawery Liske (1838–1891) – polski historyk, twórca lwowskiej szkoły historycznej, założyciel oraz pierwszy prezes Polskiego Towarzystwa Historycznego (1886–1891).

Historyk M. Seńkiw podkreśla: „Aleksander Czołowski, po otrzymaniu rekomendacji znanego historyka, literata i kolekcjonera Władysława Łozińskiego, zostaje w 1890 r. asystentem archiwariusza Lwowskiego archiwum miejskiego, a z czasem zostaje kierownikiem tej instytucji. Z powodu ciasnoty pomieszczeń zbiory archiwalne nie były uporządkowane. 246 ksiąg i aktów były przemieszane i dochodziło do zniknięcia dokumentów i spisów inwentarzowych. Dlatego Czołowski swoją działalność rozpoczął od poszukiwania utraconych dokumentów, które przywracał przy interwencji policji. W 1891 r. Archiwum faktycznie zostało zreorganizowane na nowo, a w 1892 r. otwarto je dla badań naukowych. Dzięki dotacjom miejskim dyrektor zaczyna wcielać w życie swe zamysły: gromadzone są zbiory archiwalne, wydawane są najstarsze źródła i kompletowana jest biblioteka archiwalna. Czołowski planuje połączyć bibliotekę, archiwum i muzeum”.

W 1891 objął stanowisko archiwariusza, a następnie dyrektora archiwum i podległych mu muzeów (w tym Muzeum miejskiego) we Lwowie, piastując to stanowisko aż do czerwca 1939, gdy przeszedł na emeryturę. Był także kolekcjonerem dzieł sztuki i jednym z inicjatorów utworzenia we Lwowie Galerii sztuki.

ALEKSANDER CZOŁOWSKI, OK. 1935 R.

22 grudnia 1892 r. prezydent miasta Lwowa Edmund Moch-nacki i kustosz Archiwum miejskiego podpisują umowę, która uroczystie zapoczątkowała założenie Muzeum Historycznego m. Lwowa. Początkowo mieściło się ono w niewielkim pomieszczeniu w gmachu ratusza miejskiego. Po Wielkiej Wojnie w 1918 r. Muzeum przenosi się do dawnej Kamienicy Królewskiej przy Rynku 6. Jego darczyńcą był Władysław Łoziński, polski powieściopisarz, historyk i encyklopedysta, badacz przeszłości kultury polskiej, sekretarz Ossolineum, członek Izby Panów austriackiej Rady Państwa. Przekazuje on 12 rycin portretów lwowskich mieszczan i patrycjuszów oraz dwie pieczęcie – cechu mydlarzy i milicji lwowskiej z 1797 r. Kolekcję muzeum uzupełniają swymi darowiznami również inni. Dr Tadeusz Rutowski, znany historyk i eseista, prezydent miasta Lwowa poparł inicjatywę przekazania na potrzeby Muzeum budynku przy Rynku 6. W 1908 r. Rada miasta uchwaliła decyzję o otwarciu tu Muzeum Narodowego im. króla Jana III.

Interesujące jest to, że Aleksander Czołowski przekazał Muzeum wiele pozycji ze swoich

KAMIENICA KRÓLEWSKA, DAWNA SIEDZIBA MUZEUM NARODOWE IM. KRÓLA JANA III WE LWOWIE, RYNEK 6

osobistych zbiorów: 24 portrety i 150 rodzajów broni i uzbrojenia. Dzięki mecenasom w latach 1912–1913 kolekcja sięgała już prawie 2000 przedmiotów. M. Seńkiw przytacza interesujące dane: „W 1912 r. po śmierci Łozińskiego zgodnie z testamentem miasto otrzymało na własność jego zbiory, mianowicie wielką kolekcję miniatur. W 1914 r. do kolekcji dochodzą też pamiątki, które miasto wykupiło od jego spadkobiercy, Walerego Łozińskiego, znanego gruntoznawcy i geologa”.

Aleksander Czołowski starał się w miarę możliwości uzupełniać zbiory. W chwili wybuchu I wojny światowej wielkość zbiorów sięgała 10 tys. eksponatów. W czasie wojny kolekcję wywieziono do Krakowa i przechowywano ją w podziemiach Muzeum Narodowego. Należy tu wspomnieć, że w r. 1915 Czołowski jako jeden z 37 zakładników wojsk rosyjskich został wzięty do niewoli. Wrócił z niej w 1917 r. W 1919 organizuje podział zbiorów baronowej Seleny

Ziemiałkowskiej pomiędzy muzea lwowskie. W wyniku tego Muzeum Jana III otrzymuje 156 nowych eksponatów.

Gdy w 1915 r. Przemysław Okrążyły wojska rosyjskie, kolekcjoner Bolesław Orzechowicz w obawie utraty kolekcji ukrył część zbiorów i zwrócił się do władz Lwowa po pomoc. Wówczas Czołowski na 15 wozach przewiózł pod ostrzałem kolekcję do Lwowa. Wdzięczny Orzechowicz sprezentował ją miastu i stała się ona częścią Galerii Miejskiej pod nazwą „Zbiory Bolesława Orzechowicza”. Zgodnie z wolą darczyńcy opieka nad kolekcją została powierzona Aleksandrowi Czołowskiemu.

W latach 1921–1922 Czołowski pracuje w Moskwie i Petersburgu w komisji ds. zwrotu dzieł sztuki przejętych przez Rosjan. W tym czasie dyrektorem Archiwum miejskiego, Muzeum historycznego i Muzeum Jana III jest Karol Badecki. Działając społecznie, przeprowadza uporządkowanie zbiorów muzealnych i zakłada katalog aktów dawnych Archiwum.

W 1904 r. magistrat wykupuje z rąk prywatnych Kamienicę Czarną przy Rynku 4. Po koniecznych remontach, 22 września otwarto tu Muzeum Historyczne m. Lwowa. Dyrektor Aleksander Czołowski nawiązywał współpracę z podobnymi placówkami za granicą, organizował konferencje naukowe i wymianę doświadczeń.

Przez dłuższy czas Galeria miejska nie miała własnego lokum. Dopiero po śmierci Władysława Łozińskiego magistrat nabył jego budynek przy ul. Ossolińskich 3. Do dziś mieści się tu Lwowska galeria sztuki.

Aleksander Czołowski pozostawił po sobie spory dorobek

GRÓB ALEKSANDRA CZOŁOWSKIEGO NA CMENTARZU ŁYCZAKOWSKIM

naukowy, pozytywnie oceniany jeszcze za jego życia. Opublikował ponad 100 prac z dziedziny archeologii, sztuki, archiwistyki, muzeologii, wojskowości i krajoznawstwa. Był wyłącznie członkiem towarzystw naukowych, unikając członkostwa w partiach politycznych. Jego wkład, jako organizatora szeregu instytucji muzealnych i uzupełniania ich zbiorów, jest nieoceniony. Należy tu też podkreślić jego ofiarność w tworzeniu tych kolekcji.

Był członkiem Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” oraz członkiem wybranym wydziału historyczno-filozoficznego Towarzystwa Naukowego we Lwowie. Był człowiekiem rozległej wiedzy. Dzięki jego staraniom w 1893 roku powstało Muzeum Historyczne miasta Lwowa, a także Muzeum Narodowe im. króla Jana III. Brał aktywny udział w bieżącym życiu miasta, w organizacji wystaw i zjazdów, pracach Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa i Polskiego Towarzystwa Historycznego. Członek-korespondent Towarzystwa Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu od 1897 roku. W kręgu jego zainteresowań były zarówno rządowe archiwa we Lwowie, jak też klasztorne i cechowe. W lipcu 1905 wraz z Józefem Białynią-Chotodeckim odkrył w podziemiach kościoła w Witkowie grobowiec Gertrudy Potockiej. W 1906 został sekretarzem założonego wówczas Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa.

Po wybuchu I wojny światowej w roku 1914 został członkiem Miejskiej Straży Obywatelskiej we Lwowie (sekcja IV w dzielnicy I). 8 marca 1925 został wybrany na wiceprezesa Polskiego Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie. Został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim.

Na podstawie:

1. Dyr. Al. Czołowski przeszedł na emeryturę. „Gazeta Lwowska”, s. 2, Nr 123 z 3 czerwca 1939.

2. Ісаєвич Я. Чоловський-Сас Александер // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2013. Т. 10: Т-Я. С. 554.

3. Leszek Pudłowski. Polskie Towarzystwo Heraldyczne. Zarys dziejów 1906–1939. „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”. I (XII), s. 161, 1993.

4. Pamiątnik IV zlotu sołkstwa polskiego we Lwowie w dniach 27–29 czerwca 1903. Lwów: Związek Polskich Gimnastycznych Towarzystw, 1904, s. 24.

5. Сеньків М. Фундатори і меценати львівських музеїв кінці XIX – початку XX століть <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/42765/42-Senkiv.pdf?sequence=1>

CZARNA KAMIENICA WE LWOWIE. MUZEUM HISTORYCZNE MIASTA LWOWA. W 1940 R. ZBIORY MUZEUM ZOSTAŁY PRZEJĘTE PRZEZ UKRAIŃSKIE MUZEUM HISTORYCZNE WE LWOWIE, RYNEK 4, 2009 R.